

Wojciech Urbaniak*

BARIERY PLANOWE W MECHANIZMIE RWPG
A WYMIANA WYROBAMI PRZEMYSŁU WŁÓKIENNICZEGO I ODZIEŻOWEGO

Europejskie kraje RWPG to (oprócz ZSRR) eksporterzy netto wyrobów włókienniczych i odzieżowych. Podstawowa część tego eksportu skierowana jest na dwa rynki: ZSRR i wysoko uprzemysłowionych krajów kapitalistycznych. Eksport do krajów Zachodu stanowi dla omawianych krajów źródło dopływu dewiz wolnowymienialnych netto. Potrzeby krajów wysoko uprzemysłowionych państwa RWPG zaspokajają w stopniu nieznacznym, mimo wyraźnych dążeń w kierunku rozwijania eksportu na te rynki. Wyroby eksportowane przez kraje RWPG na rynki państw Zachodu to generalnie towary standardowe dla masowego odbiorcy, artykuły średniej i niskiej jakości.

Z kolei mniejsze kraje RWPG są głównymi dostawcami towarów włókienniczo-odzieżowych na rynek ZSRR. Ich silna i ustabilizowana pozycja na tym rynku wynika jednak przede wszystkim z zasad integracji w ramach RWPG, a nie z wysokiej konkurencyjności towarów w stosunku do pochodzących z innych państw. Europejskie kraje RWPG zainteresowane są eksportem rozpatrywanych wyrobów do Związku Radzieckiego z uwagi na możliwość uzyskania bawełny i innych surowców na stosunkowo korzystnych warunkach.

Wielkość importu wyrobów włókienniczych i odzieżowych jest stosunkowo niska we wszystkich krajach RWPG (łącznie z ZSRR). Wskazują na to niskie wskaźniki udziałów dostaw zagranicznych w zaopatrzeniu rynków wewnętrznych poszczególnych krajów. Import ten ma na celu przede wszystkim wyrównywanie niedoborów bilansowych i w niewielkim stopniu wykorzystywany jest jako źródło urozmaicenia i wzbogacenia rynków wewnętrznych. W poszczególnych krajach RWPG udział

* Dr, adiunkt w Instytucie Handlu Zagranicznego UL.

importu w dostawach rynkowych kształtuje się w sposób zróżnicowany, nigdzie nie przewyższa jednak 20%. Tymczasem dla porównania na obszarze EWG wskaźnik ten we wszystkich krajach przekracza poziom 40% (w niektórych znacznie)¹. Można przypuszczać, że powyższe różnice są podstawowym źródłem występujących pomiędzy EWG a RWPG dysproporcji w zaopatrzeniu rynków wewnętrznych w zakresie różnorodności, atrakcyjności towarów, możliwości wyborów przy dokonywaniu zakupów przez konsumentów, dysproporcji znacznie wyższych niż wynikałoby to z różnic w rozwoju produkcji². Należy przy tym podkreślić, że 2/3 wymiany handlowej wyrobami włókienniczymi i odzieżowymi krajów EWG to wymiana wewnątrz Wspólnego Rynku.

Przy obecnych trudnościach płatniczych szeregu krajów RWPG możliwości osiągnięcia poprawy w zaopatrzeniu rynków poprzez zwiększony import z państw drugiego obszaru płatniczego wydają się być mocno ograniczone. Realne natomiast wydawałoby się wykorzystanie w tym celu rezerw tkwiących w handlu wzajemnym, w obrębie RWPG, zwłaszcza pomiędzy krajami małymi i średnimi. Wymiana taka realizowana w sposób w zasadzie równoważący import z eksportem byłaby neutralna z punktu widzenia bilansu handlowego. Dla naszego kraju rozwój obrotów handlowych z krajami socjalistycznymi stanowić może, w związku z uwarunkowaniami płatniczymi gospodarki polskiej, jedyną na dłuższą przyszłość szansę realizacji importu rynkowego wyrobów włókienniczych i odzieżowych.

Oprócz wzbogacenia i urozmaicenia oferty rynkowej rozwój handlu wzajemnego odegrać może istotną rolę jako czynnik przełamujący występujące monopole producentów krajowych.

Powstaje zasadnicze pytanie - dlaczego kraje socjalistyczne w tak niskim stopniu wykorzystywały możliwości tkwiące w intensyfikacji wymiany wzajemnej? Istnieje wiele przyczyn takiego stanu. Generalnie bariery utrudniające rozwój współpracy krajów RWPG w omawianym zakresie podzielić można na wewnętrzne i zewnętrzne. Bariery wewnętrzne wiążą się z funkcjonującymi w poszczególnych państwach strukturami i systemami zarządzania gospodarką, z niektórymi ich cechami negatywnie oddziałującymi na rozwój wymiany między-

¹ Wozmożności ugiłublenia sotrudniczeſtwa ſtran-czlenow SEW w obłiaſti proizwoďſtwa i obmiena towarami ſzirokowo potreblenia, pracza zbiorowa, E. Melicher, Bratysława-Moſkwa 1982, (maſzynopis powielony).

² Por. S. P o l a c z e k, Mięďzynarodowy rynek ſocjaliſtyczny - nowy typ wſpółpracy, Waſzawa 1979, ſ. 69.

narodowej. Ich dokładniejsza charakterystyka przekracza ramy prezentowanego artykułu.

Inne bariery ograniczające możliwości rozwoju wzajemnych powiązań krajów RWPG w dziedzinie wzajemnego handlu wyrobami włókienniczymi i odzieżowymi związane są z funkcjonującym mechanizmem współpracy.

Podstawę tego mechanizmu stanowią narzędzia planowe. Wśród różnych tego typu narzędzi podstawowe znaczenie posiada koordynacja planów gospodarczych. Najogólniej polega ona na konfrontowaniu i uzgadnianiu w punktach stykowych z poszczególnymi partnerami założeń i projektów narodowych planów społeczno-gospodarczych, opracowywanych przez dane organa narodowe. Koordynację planów przeprowadza się na okresy pięcioletnie. W kręgach planowania uważa się, że forma taka najbardziej odpowiada krajowym systemom planowania opartym na okresach pięcioletnich.

Obecne cechy tej procedury w niezbyt dużym stopniu uległy zmianie w stosunku do okresu, kiedy ona powstała. Początki koordynacji planów gospodarczych jako formy współpracy krajów socjalistycznych datują się na pierwszą połowę lat pięćdziesiątych. Formy współpracy w ramach RWPG dostosowane zostały do realizowanych wówczas celów gospodarczych. Intensywne uprzemysławianie krajów socjalistycznych, realizowane w tym okresie, prowadzone było w sposób wielokierunkowy, z myślą o zaspokajaniu przede wszystkim różnorodnych własnych, wewnętrznych potrzeb. Towarzystwa temu sytuacji polityczna nie sprzyjająca nawiązywaniu szerszych kontaktów gospodarczych z państwami kapitalistycznymi. W sytuacji takiej RWPG powstała jako organizacja o charakterze ochronnym i obronnym. W stosunkach gospodarczych pomiędzy krajami socjalistycznymi znalazły wyraz dążenia w dwu zasadniczych kierunkach: zapewnienia stabilności funkcjonowania potencjałów wytwórczych poszczególnych krajów, co realizowano przede wszystkim poprzez wzajemne dostawy surowcowe oraz stworzenie korzystnych warunków dla szybkiej rozbudowy przemysłów - w tym kierunku oddziaływały obroty maszynami i innym sprzętem inwestycyjnym (głównie z krajów wyżej rozwiniętych do będących dopiero na drodze do uprzemysłowienia).

Mechanizm współpracy oparty na koordynacji planów podporządkowany został realizacji tych właśnie celów, z uwzględnieniem charakteru systemów wewnętrznych krajów socjalistycznych. Koordynacja planów przeprowadzana była poprzez wzajemne uzgodnienia dostaw han-

dłowych pomiędzy centralnymi szczeblami planowania poszczególnych państw na podstawie mechanizmu administracyjno-dyrektywnego. Ustalenia wzajemnych dostaw nomenklatury towarowej określone były w sposób bardzo silnie zdezagregowany i w jednostkach fizycznych. Ten wysoce scentralizowany mechanizm skonstruowany został z myślą o wymianie przede wszystkim dóbr jednorodnych, mało zróżnicowanych (surowce), bądź takich, które cechuje mała częstotliwość zakupu, natomiast wysoka wartość (sprzęt inwestycyjny). Uzgodnienia koordynacyjne przeprowadzane były już po zatwierdzeniu narodowych planów gospodarczych, stąd ich wpływ na kierunki rozwoju gospodarczego poszczególnych krajów był minimalny. Tworzenie głębszych powiązań handlowych i produkcyjnych nie było celem dokonywanych uzgodnień. Chodziło jedynie o ustalenie wzajemnych dostaw towarowych z nadwyżek produkcyjnych poszczególnych krajów, dla zbilansowania własnych potrzeb.

Procedura koordynacyjna przeprowadzana była przeważnie w trybie dwustronnym. W warunkach występowania silnych napięć w gospodarkach poszczególnych krajów oraz znacznych niekiedy różnic w poziomach ich rozwoju, bilansowanie obrotów handlowych z każdym partnerem odrębnie wpływało pozytywnie na dyscyplinę bilansu płatniczego.

Koordynacja planów ograniczała się wyłącznie do wymiany handlowej. Obroty limitowane były autarkicznością systemów gospodarczych, w których handel zagraniczny spełniać miał rolę marginesową. Zadaniem importu było pokrywanie deficytów w zakresie towarów, które na skutek warunków naturalnych nie mogły być w danym kraju wytwarzane, bądź ich produkcja nie pokrywała potrzeb wewnętrznych. Eksport traktowany był jako źródło zbytu nadwyżek produkcyjnych, a przy występujących napięciach często traktowany był jako przedsięwzięcie wymuszone, zmniejszające zasoby krajowe. Wymiana artykułami konsumpcyjnymi pochodzenia przemysłowego, w świetle celów stawianych handlowi zagranicznemu oraz wobec silnych dążeń w kierunku pokrywania potrzeb ludności własną produkcją w możliwie największym zakresie, miała znaczenie marginesowe. Import w tej dziedzinie, według przyjętej koncepcji traktowany był jako zjawisko przejściowe, wynikające z bilansowych niedoborów produkcji krajowej, które w miarę rozwoju przemysłu winny być stopniowo ograniczane. Tendencje te wpływały na kształtowanie się równoległych struktur przemysłu dóbr konsumpcyjnych w poszczególnych krajach.

Ukształtowany w latach pięćdziesiątych system planowej współpracy krajów RWPG podlegał w okresie późniejszym licznym modyfikacjom. Zmiany dotyczyły zakresu i skali prac koordynacyjnych, w pewnym stopniu także ich form. Zasady, które legły u podstaw powstania tej procedury nie uległy jednak zmianom.

Zachowanie podstaw systemu w formie z lat pięćdziesiątych niesie z sobą szereg konsekwencji. System ten opracowany został przy innym poziomie sił wytwórczych, w specyficznej sytuacji międzynarodowej, dla odmiennych od obecnych koncepcji rozwoju gospodarczego. Koordynacja planów według formuły z lat pięćdziesiątych zawiera w sobie szereg cech właściwych dla tamtego okresu, w utrudniających dążenia krajów RWPG w kierunku zwiększenia udziału w międzynarodowym podziale pracy i rozszerzenia wzajemnych powiązań w różnych dziedzinach.

Należy sądzić, że realizowany mechanizm koordynacyjny stanowi obecnie dla rozwoju współpracy w dziedzinie włókienniczo-odzieżowej barierę szczególnie dotkliwą.

W latach pięćdziesiątych nie przykładano zbyt dużej wagi do rozwijania wymiany handlowej artykułami konsumpcyjnymi. Funkcjonujący system współpracy oparty na koordynacji planów dostosowany został, jak to już zaznaczono, dla celów rozwoju potencjałów surowcowych, przemysłu ciężkiego i obronnego. Specyfika tych dziedzin jest oczywiście różna od włókienniczo-odzieżowej. Pozostawienie zasad współpracy bez większych zmian oznacza, że mimo wzrostu zainteresowania funkcjonujący mechanizm nadal nie sprzyja rozwojowi powiązań w zakresie włókienniczo-odzieżowym.

I tak planowe uzgodnienia współpracy wzajemnej w dalszym ciągu dokonywane są na zasadzie bilansowania potrzeb poszczególnych grup wyrobów. Obserwuje się wyraźne dostosowanie mechanizmu koordynacji planów do podejścia bilansowego. Charakteryzuje się ono sporządzaniem bilansów na poszczególne rodzaje wyrobów (często nadal w jednostkach fizycznych). Eksportowane są nadwyżki - towary, których produkcja (w opinii decydentów) przewyższa potrzeby odbiorców krajowych. Import ma na celu wyłącznie pokrycie niedoborów bilansowych. Tęgo typu postępowanie wydaje się być zasadne przede wszystkim dla obrotów surowcowych (wyrobów jednorodnych), w zakresie których na obszarze RWPG istnieje rynek producenta i występują ostre deficyty. Metoda ta zastosowana do artykułów konsumpcyjnych, w tym włókienniczych i odzieżowych wydaje się być nie wystarczająca.

Potrzeby bilansowe w podstawowych grupach artykułów włókienniczo-odzieżowych są na obszarze europejskich krajów RWPG w zasadzie zaspokojone. Kupno odzieży w tych krajach nie jest już problemem, natomiast sprawą istotną staje się jakość i cechy użytkowe nabywanych dóbr. Sytuacja taka określa nowe zadania przed wymianą handlową w ramach RWPG. Wymiana ta niezależnie od swej dotychczasowej funkcji pokrywania potrzeb bilansowych, powinna w coraz większym stopniu być nakierowana na wzbogacenie i urozmaicenie zaopatrzenia rynków wewnętrznych. Znaczenie takiej wymiany wpływa z niezwykle szerokiego asortymentu produkcji tekstylnej i konfekcyjnej. Drobne niekiedy różnice w sposobie wykończenia, niejednakowe wzornictwo, silne zindywidualizowanie wyrobów powodują niejednakowy, w opinii konsumenta, sposób zaspokajania danej potrzeby i ograniczają wzajemną substytucyjność dóbr. Podjęcie bilansowe uwzględni powyższe właściwości rynku włókienniczo-odzieżowego w stopniu dość ograniczonym. Bierze ono pod uwagę efekty jakie można by osiągnąć poprzez obroty wzajemne w zakresie likwidacji deficytów poszczególnych rodzajów wyrobów i zapewnienia stabilnych rynków zbytu. W niewielkim stopniu daje ono natomiast korzyści poprzez większe zróżnicowanie oferty asortymentowej. Przy sztywnym bilansowaniu i traktowaniu importu wyłącznie jako źródła pokrywania niedoborów poszczególnych grup wyrobów produkcji krajowej, rynki wewnętrzne są z reguły zdominowane przez wyroby wytwórców krajowych, co poprzez ich silną, monopolistyczną pozycję oddziałuje negatywnie na efektywność gospodarowania w skali globalnej.

Stosunkowo duża sztywność obowiązującego mechanizmu to inna bariera hamująca rozwój współpracy krajów RWPG w rozpatrywanej dziedzinie. Wyroby włókienniczo-odzieżowe, będące w swej przeważającej masie artykułami konsumpcyjnymi, cechują się częstymi zmianami popytu. Zmiany te dotyczyć mogą rodzaju zużywanych surowców, barwników, drobnych często zmian w technologii wytwarzania, sposobu wykańczania itd. Na tę cechę popytu wpływają moda i sezonowość. Ołbrzymia różnorodność wyrobów włókienniczych i odzieżowych, podatnych na często zmieniającą się modę, a także różne i zmienne gusta i upodobania odbiorców uwydatniają potrzebę elastycznego działania, umiejętności szybkiego przestawienia się na produkcję cechującą się w danym (często bardzo krótkim) okresie największym popytem.

Na zbyt niską elastyczność koordynacji planów wobec popytu lud-

ności na wyroby włókiennicze i odzieżowe wpływ wywiera kilka czynników. Charakterystyczną cechą procedury uzgodnień jest wysoki szczebel prowadzonych rokowań. Odbywają się one niemal wyłącznie pomiędzy centralnymi organami planowania zainteresowanych państw i choć uczestniczą w nich często przedstawiciele niższych szczebli, spełniają oni rolę bierną, pełniąc funkcje ekspertów i doradców. Oparcie prowadzonych uzgodnień między szczeblami centralnymi o system dyrektywno-nakazowy powoduje jego dużą schematyczność i sztywność, dla rozpatrywanego działu szczególnie dotkliwą. System taki może być skuteczny dla koordynowania wymiany nadwyżek i bilansowania niedoborów, w bardziej zagregowanym ujęciu. Ustalane w ten sposób dostawy surowców włókienniczych przyczyniają się niewątpliwie do stabilizowania warunków produkcji. Niewątpliwie jednak system taki nie sprzyja rozwojowi wymiany ponad proste wskazania bilansowe, utrudniając wykorzystanie potencjalnych możliwości.

Na stosunkowo dużą sztywność mechanizmu koordynacji planów w dziedzinie włókienniczo-odzieżowej wpływa także długi okres prac uzgadniających i dokonywanie ustaleń obowiązujących na okresy pięcioletnie. Prace koordynacyjne wymagają wielu żmudnych posiedzeń różnych komisji branżowych, grup specjalistów, zespołów roboczych itd. W efekcie z reguły trwają kilka lat. Ich rezultatem jest zawarcie pięcioletnich umów handlowych między krajami. Już jednak w trakcie dokonywania koordynacji uzgadnia się terminy i rozmiary wzajemnych dostaw, obowiązujące na okresy pięcioletnie. Ten długi i ociężały system wzajemnych ustaleń nie sprzyja szybkim i operatywnym działaniom dla dostosowania się do popytu, który przecież w rozpatrywanej dziedzinie podlega częstym zmianom. Zaplanowane dostawy trudno jest zmienić nawet w przypadku korekty zamierzeń po obu stronach. W ten sposób albo odbiorca musi realizować to, co przez zachodzące zjawiska gospodarcze uległo dezaktualizacji, albo producent zobowiązany jest kontynuować produkcję, która z różnych powodów staje się dla niego coraz mniej atrakcyjna, wiążąc jednocześnie jego potencjał produkcyjny³.

W ramach RWPG obserwuje się w dalszym ciągu dominację bilateralizmu. Dwustronny, poza niewielkimi wyjątkami, sposób dokonywania rozliczeń, bilansowanie obrotów w ramach poszczególnych grup z punktu widzenia różnych wskaźników (wsadu dewizowego, energo-

³ Por. J. K o w a l e w s k i, Wielostronne kompleksowe programy współpracy krajów RWPG, "Handel Zagraniczny" 1980, nr 1.

chłonności itd.) wpływają ograniczająco na rozmiary wzajemnej wymiany. Ograniczona jest ona w ten sposób do możliwości słabszego partnera. Bilateralizm w dziale włókienniczo-odzieżowym szczególnie dotkliwie ogranicza rozmiary obrotów krajów RWPG w obrębie ugrupowania wobec występowania struktur produkcyjnych mało komplementarnych (z wyjątkiem Związku Radzieckiego).

Istotną barierę rozwoju współpracy krajów RWPG w dziedzinie włókienniczo-odzieżowej stanowi niedorozwój towarowo-pieniężnych narzędzi integracji. Stanowi to konsekwencję funkcjonującego mechanizmu współpracy i układu preferencji. Funkcjonowanie mechanizmu opartego na kontyngentowych uzgodnieniach pomiędzy organami centralnymi poszczególnych państw powoduje, że narzędzia towarowo-pieniężne spełniają funkcje podporządkowane i uzupełniające i nie są należycie rozbudowane⁴. Stosowane w obrotach w RWPG ceny i kursy nie mają charakteru aktywnego i pełnią jedynie funkcję rozrachunkową. Rubel transferowy nie spełnia podstawowych funkcji pieniądza międzynarodowego: miernika wartości, środka płatniczego i środka gromadzenia skarbu.

Wymiana handlowa w dziedzinie wyrobów włókienniczych i odzieżowych z racji swego dużego zróżnicowania asortymentowego i częstych zmian popytu jest szczególnie predysponowana do oparcia jej na powiązaniach jednostek niższego szczebla na podstawie parametrów. Brak realnych parametrów utrudnia wdrożenie systemu pośredniego kierowania.

Wydaje się, że dla przełamania występujących barier niezbędne jest wdrożenie nowych form działalności integracyjnej. Postulaty i zapowiedzi intensyfikacji obrotów artykułami konsumpcyjnymi celem wzbogacenia asortymentu towarów z importu na rynkach wewnętrznych oraz lepszego pokrycia potrzeb konsumpcyjnych zawarte były praktycznie we wszystkich długoletnich umowach zawieranych pomiędzy krajami RWPG. Rozwój wymiany handlowej artykułami konsumpcyjnymi w latach osiemdziesiątych zakładał Program Kierunkowy. Wbrew temu, w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych zanotowany został spadek obrotów wzajemnych krajów RWPG w rozpatrywanej dziedzinie. Nikie

⁴ Por. Handel międzynarodowy, red. P. Bożyk, Warszawa 1977, s. 307.

efekty dotychczasowych działań w rozpatrywanej dziedzinie każą patrzeć sceptycznie na rezultaty programów formułowanych na następną dekadę, jeżeli nie zostaną wprowadzone nowe, atrakcyjniejsze formy współpracy. Formy te powinny sprzyjać operatywności i elastyczności w działaniu. Znaczenie problematyki rozwoju wymiany handlowej sprzyjać winno poszukiwaniom nowych form i eksperymentom. Współpraca w większym stopniu oparta być powinna na powiązaniach typu bezpośredniego, pomiędzy jednostkami gospodarczymi niższego szczebla danych. Zagwarantowany w ten sposób winien być warunek prowadzenia działalności w stosunkowo bliskich powiązaniach z rynkami wewnętrznymi. Dostawcy zagraniczni mieliby w ten sposób możliwość szybszego docierania ze swymi wyrobami do bezpośrednich odbiorców. Wymiana winna być realizowana niezależnie od istniejących central handlu zagranicznego, dokonujących obrotów w ramach RWPG na podstawie ustaleń wieloletnich. Zwiększenie liczby podmiotów gospodarczych, uprawnionych do dokonywania transakcji handlowych z zagranicą stanowiłoby istotny czynnik rozwoju wymiany.

Uprawnienia do prowadzenia działalności handlu zagranicznego w ramach RWPG mogłyby zostać przekazane wybranym przedsiębiorstwom handlu wewnętrznego. Dla rozwijania wymiany handlowej w rozpatrywanym zakresie można by także powołać specjalne, międzynarodowe przedsiębiorstwo handlowe lub typu produkcyjno-handlowego.

Oczywiście wdrożenie w praktykę powyższych propozycji wymaga rozwiązania całego szeregu problemów, z zagadnieniami rozliczeń na czele. Ich omówienie przekracza ramy prezentowanego artykułu. Zdając sobie sprawę z występujących trudności nie wydaje się jednak, aby stanowiły one przeszkodę niemożliwą do pokonania. Wskazuje na to fakt funkcjonowania wspólnych przedsiębiorstw, prowadzących kalkulację kosztów i realizujących podział korzyści pomimo braku uzgodnionych w skali ogólnopństwowej kursów walut i innych towarowo-pięniężnych narzędzi integracji.

Na zakończenie należy jeszcze stwierdzić, że o ile działania doraźne, krótkookresowe koncentrować się winny na poszukiwaniach nowych, atrakcyjniejszych form współpracy w ramach istniejącego układu ograniczeń, o tyle w dłuższej perspektywie należałoby dążyć do przebudowy generalnej funkcjonującego systemu współpracy umożliwiającej eliminację występujących barier.

Wojciech Urbaniak

PLAN BARRIERS IN THE CMEA MECHANISM AND TRADE IN TEXTILE
AND CLOTHING PRODUCTS

The European CMEA countries pose before their trade exchange in the field of textiles and garments a task to supply net hard currency funds in trade with the Soviet Union and highly-industrialized Western countries. This factor predetermines, to a large degree, the secondary function performed by trade as a source of enriching the supply of domestic markets. Increase of trade exchange among the CMEA countries above the balance indications is restricted by existing barriers. A major barrier to trade increase is the system of cooperation based on coordination of economic plans, which was developed still in the fifties. In order to increase more substantially trade in textiles and garments among the CMEA countries it is necessary to introduce new forms of cooperation.